

การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา AN ANALYSIS OF BELIEVES AND WORSHIPS IN THE BUDDHA'S FOOTPRINTS OF LANNA BUDDHISTS

นายโสภณ จาเลิศ*

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาการบูชารอยพระพุทธรูปที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนา วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการสัมภาษณ์ประกอบ ผลการวิจัยพบว่า

ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนานั้น มีความเชื่อเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปนั้น มีทั้งรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง และมีทั้งรอยพระพุทธรูปที่มนุษย์สร้างขึ้น อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนานั้นสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มเช่นเดียวกัน คือ กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าผู้ที่สักการะกราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูป เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว จะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าการที่จะตกไปสู่อบายภูมิหรือสุคติภูมินั้น ขึ้นอยู่กับวาระจิตสุดท้ายขณะเสียชีวิต ถ้าจิตยึดเหนี่ยวอยู่กับสิ่งที่เป็นกุศล เมื่อจิตดับมีโอกาสดำเนินไปสู่สุคติภูมิ ดังนั้น ผู้ที่สักการะกราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปอยู่เสมอ เมื่อใกล้เสียชีวิตอาจทำให้จิตระลึกถึงสิ่งที่เป็นกุศลจึงไม่ตกไปสู่อบายภูมิ แต่ถ้าจิตยึดเหนี่ยวอยู่กับสิ่งที่เป็นอกุศลก็มีโอกาสไปสู่อบายภูมิได้

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนานั้นมีความเชื่อแบ่งเป็นสองกลุ่มสอดคล้องกับข้างต้น แต่การบูชารอยพระพุทธรูปนั้นชาวพุทธล้านนาเชื่อว่า ต้องคำนึงถึงความสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ กล่าวคือชำระร่างกายให้สะอาดและรักษาศีล 5 หรือศีล 8 ให้บริสุทธิ์ก่อนบูชารอยพระพุทธรูป นอกจากนี้ต้องถอดหมวก ถอดรองเท้า สุภาพสตรีห้ามเข้าในที่ต้องห้าม การบูชาโดยปกติจะบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนและปิดทอง แต่การบูชาประจำปีนั้น จะใช้น้ำขมิ้นสัปปาย บางแห่งจะใช้น้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ หรือน้ำสรงพระราชทานในการสรงน้ำพระพุทธรูปประจำปีสำหรับผู้เป็นประธานในพิธี ประชาชนทั่วไปใช้น้ำขมิ้นสัปปายธรรมดา ไม่คายขานหมาก ขากเสลด ถ่มน้ำลาย บริเวณรอยพระพุทธรูป พึงให้ความเคารพยำเกรงด้วยกาย วาจา ใจ ชาวพุทธล้านนาใช้น้ำสัปปายในการสรงน้ำรอยพระพุทธรูปเพราะชาวล้านนาเชื่อว่าสัปปายเป็น

* หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พืชศักดิ์สิทธิ์ที่ขจัดสิ่งชั่วร้ายออกไปจากชีวิต เพราะคำว่า “ป๋อย” หมายถึง ปลดปล่อยสิ่งชั่วร้าย อับมงคลออกไป สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปในช่วงเวลาที่มีชีวิตอยู่ ชาวพุทธล้านนาเชื่อว่าจะทำให้ตนเองและครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย แคล้วคลาดจากอันตราย มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และฝนตกต้องตามฤดูกาล นับว่าเป็นความเชื่ออันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษของไทยล้านนาได้ปลูกฝังและถ่ายทอดมายังอนุชนรุ่นหลังอย่างมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: รอยพระพุทธรูป; ความเชื่อและการบูชา; อานิสงส์การบูชาพระพุทธรูป

ABSTRACT

The research entitled “An Analysis of Believes and Worships in the Buddha’s Footprints of Lan Na Buddhists” consists of three objectives: 1) to study the believes in the Buddha’s footprints in Buddhism, 2) to explore the worships of the Buddha’s footprints in line with Buddhism and 3) to analyze the believes in worships of the Buddha’s footprints of Lan Na Buddhists. This is conducted by the qualitative research method. The in-depth interview with some specialists was also conducted. The results of the study showed:-

Believes in the Buddha’s footprints in Buddhism can be divided into two groups: One group believes that the Buddha came and stepped down on himself or the Buddha’s footprints may be created by humans. Another group believes that the Buddha’s footprints were created by humans only.

In case of believes in worships of the Buddha’s footprints in Buddhism, it can be also divided into two groups: One group believes that those worshipping the Buddha’s footprints, when dead, will not fall into Ap^āyabhūmi (planes of loss and woe). Another believes that falling into Ap^āyabhūmi or Sugati (happy states) is based on the mental rotation of dying. That means one, when dying and holding on what is charity, can reach the Sugati. That’s why those who always worship the Buddha’s footprints, when approaching spiritual death, could make a mental note of charity and will not fall into Ap^āyabhūmi. If their minds cling to what is evil, they had the opportunity to go Ap^āyabhūm undoubtedly.

For believes in the worships of the Buddha’s footprints of Lan Na Buddhists, it can be also divided into two groups corresponding to the above. Lan Na Buddhists believe that in worshipping the Buddha’s footprints, we must be mindful of both body and mind cleanliness; cleaning the body and maintaining five or eight precepts before worshipping the Buddha’s footprints. Those wearing hats

and shoes or being women are not allowed into the forbidden. The altar is usually worshiped with flowers, incense, candles and gilding. Every year of worshiping, the pod liquid turmeric water (*nam khamin sompoi*) has been extraordinarily used. In some places water from the sacred well or royal water would be taken for one who presided over the ceremony, while the general public used the pod liquid turmeric water. In addition, one does not spit betel quid, phlegm and saliva on the area around Buddha's footprints. One should sincerely pay a respect with body, speech and mind. That, the Lan Na Buddhists believes in worshiping the Buddha's footprints with pod liquid turmeric watering, is because Lan Na people assume the pod liquid or Acacia Concinna (*sompoi*) as a sacred plant to eliminate evil things out of life. The term of "Poi", in Lan Na tradition, refers to liberate the cursed and misfortunes meaningfully. Last, for the advantage of worshiping the Buddha's Footprints of Lan Na Buddhists during the time of life, they believe that it can make themselves and their families happy, free from disease, escape from dangers and progress in the work. Besides, the rain has to be seasonal marvelously. It is a valuable belief of the Thailand's Lan Na ancestors who have cultivated and transmitted to the future generations significantly.

Keyword: The footprint; Faith and worship; The virtue of worshiping the Buddha

1. บทนำ

โดยความเชื่อที่ว่า “รอยพระพุทธบาท” หมายถึง รอยเท้าของพระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่สมัยอินเดียบโบราณ ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะมีการสร้างพระพุทธรูป หลังจากที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น รอยพระพุทธบาทได้กลายเป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงความเป็นดินแดนสิริมงคล ซึ่งก็คือดินแดนที่พระพุทธองค์ได้เสด็จดำเนินไปถึง ความศรัทธาเชื่อว่ากฎแห่งกรรมมีจริง นรกสวรรค์ บุญบาปมีจริง จึงไม่กล้าทำกรรมชั่ว การบูชารอยพระพุทธบาทตามคติความเชื่อคือรอยพระบาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทับไว้เพื่อเป็นเจดีย์สถานที่ควรเคารพ รอยพระพุทธบาทซึ่งอ้างกันว่าเป็นรอยที่พระพุทธองค์ ได้เสด็จไปเหยียบไว้ด้วยพระองค์เองมีอยู่ 5 แห่งด้วยกัน ได้แก่ที่เขาสุวรรณมาลิก, ที่เขาสุวรรณบรรพต, ที่เขาสุมณภูฏ, ที่เมืองโยนกบุรี และที่หาดทรายในลำน้ำนันทานที (บุญเลิศ เสนานนท์, 2536) รอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ นอกจากจะเชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธองค์ ได้เสด็จไปเหยียบไว้ด้วยพระองค์เองแล้ว ยังมีรอยพระพุทธบาทที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นอีกด้วย เรื่องการสร้างรอยพระพุทธบาทนี้ Virginia McKeen Di Crocco ได้กล่าวว่า รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นครั้งแรกคือภาพปูนที่พระสถูปถาวรหุต มัธยมประเทศ อินเดีย (Virginia McKeen Di Crocco, 2555)

ในเมืองไทยซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ ให้ความสำคัญพิธีถือพระพุทธรูปเป็นศาสนาหลัก มีการสร้างสัญลักษณ์แทนพระองค์ขึ้นบูชา เช่น ธรรมจักร และรอยพระพุทธรบาท (นันทนา ชุตินันท์, 2533) ในท้องถิ่นล้านนามีรอยพระพุทธรบาทปรากฏอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ หลายแห่ง และยังมีรอยพระพุทธรบาทที่พระพุทธรเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เองด้วย ดังมีหลักฐานจากคัมภีร์ไบเบิลล้านนา กล่าวว่า พระพุทธรเจ้าทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เรียงกันกับรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้าทั้งสามพระองค์ ที่ประทับรอยไว้ก่อนคือ พระพุทธรเจ้ากุกสันธะ พระพุทธรเจ้าโกนาคมนะ และ พระพุทธรเจ้ากัสสปะ แล้วก่ออิฐฐานว่า เมื่อพระตถาคตนิพพานไปนานได้สองพันวัสสา พระบาทเจ้าอันนี้จักปรากฏแก่คนและเทวดาทั้งหลาย คนและเทวดาทั้งหลายก็จักมาบูชาหนัก ปัจจุบันคือพระพุทธรบาทสี่รอย อ.แมริม จ.เชียงใหม่

ที่จังหวัดลำพูนก็มีตำนานกล่าวถึงวัดพระพุทธรบาทตากผ้าว่า พระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาบริเวณวัดแห่งนี้ พระพุทธรเจ้าได้ให้พระอานนทน์นำจิวไปซักบริเวณแม่น้ำ ต่อมาบริเวณนั้นก็ได้อธิษฐานว่า วังซักคร้ว (ซักผ้า) จนบัดนี้ พระอานนทน์ได้นำผ้าไปตากที่ลานหิน ก็ยังมีรอยตากผ้าอยู่จนทุกวันนี้ และพระพุทธรองค์ทรงอธิษฐานเหยียบรอยพระบาทประดิษฐานรอยไว้บนผาลาดที่นี้ เมื่อพระองค์ทรงประทับรอยพระบาทไว้แล้วก็ทรงตรัสพยากรณ์ทำนายไว้ว่า “ดูกรอานนท์สถานที่แห่งนี้จะปรากฏชื่อว่า พระพุทธรบาทตากผ้า”

ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีตำนานกล่าวถึงรอยพระพุทธรบาทวัดเมืองแปงว่า พระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาประทับที่ ห้วยพระนอน แล้วพระพุทธรองค์ก็ตั้งจิตอธิษฐาน เหยียบรอยพระบาทไว้ที่หิน ที่เป็นรอยพระพุทธรบาทปัจจุบัน คือรอยพระพุทธรบาทวัดเมืองแปง แล้วก็เสด็จไปจนถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านได้ถวายเมี่ยงแด่พระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าก็ลองอมเมี่ยง หมู่บ้านนั้นก็เลยได้ชื่อว่า บ้านอมลอง คือพระพุทธรเจ้าลองอมเมี่ยง เมื่อเสด็จไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่ง พระพุทธรเจ้าได้คายเมี่ยงที่หมู่บ้านนี้ จึงได้ชื่อว่า บ้านอังกาย คือที่ที่พระพุทธรเจ้าคายเมี่ยง ชื่อบ้านอมลองและบ้านอังกายก็ยังมีอยู่ในปัจจุบัน อยู่ที่ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ จากนั้นก็เสด็จไปจนถึง พระพุทธรบาทสี่รอย ที่เชียงใหม่ และพระพุทธรบาทตากผ้า ที่ลำพูน

คนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้จะมีจำนวนลดลง จาก 94% เหลือ 85% ก็ยังเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ มีการสร้างพระพุทธรูปและสัญลักษณ์อื่นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้สักการบูชา เช่น พระธาตุ รอยพระพุทธรบาท เป็นต้น โดยเฉพาะรอยพระพุทธรบาทนั้นมีอยู่ในแทบทุกชุมชน และเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน มณเฑียร ศุภลักษณ์ กล่าวว่า (มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541) ผู้ใดได้ไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทถึง 3 หน 7 หน ดาไปแล้วไม่ตกรอก

รอยพระพุทธรบาทในประเทศไทยมีอยู่มากมายทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้ที่ถือกำเนิดในภาคเหนือ จึงมีความสนใจที่จะวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรบาทของชาวพุทธล้านนาว่าเป็นอย่างไร

2. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารหลักฐานชั้นต้นคือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 คัมภีร์ไบเบิลล้านนา เรื่องตำนานพระบาทพระธาตุ ของวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ และเอกสาร ชั้นรอง ได้แก่ พุทธตำนาน พระเจ้าเลียบโลก และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และมีการสัมภาษณ์ ประกอบ กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่การศึกษา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในพื้นที่เขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 7 ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่, ลำพูน, และแม่ฮ่องสอน โดยได้เลือกทำการศึกษาที่ วัดพระพุทธรูปหล่อ อ.แม่อิง จ.เชียงใหม่, วัดพระพุทธรูปตากผ้า อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน, รอยพระพุทธรูปวัดเมืองแปง (ศรีวิชัย) อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่เอกสารชั้นต้นคือ คัมภีร์ไบเบิลล้านนา เอกสารชั้นรอง และแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการประเมินความสอดคล้องของ เครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน วิธีเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลจาก เอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 ท่าน บุคลากรในพื้นที่ที่เลือกทำการศึกษาในพื้นที่เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 ได้แก่เจ้าอาวาส หรือผู้แทน พื้นที่ละ 1 ท่าน มัคทายกหรือไวยาวัจกร แห่งละ 1 ท่าน ผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน พื้นที่ละ 2 ท่าน พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ พื้นที่ 2 ท่าน รวมเป็น 21 ท่าน

3. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนานั้น มีความเชื่อเป็นสองแนวคือ แนวหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปนั้น มีทั้งรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง และรอยพระพุทธรูปที่มนุษย์สร้างขึ้น และอีกแนวหนึ่งเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ผศ.ดร.สยาม ราชวัตร กล่าวว่า รอยพระพุทธรูปนั้นถ้าว่ากันตามสายเหตุผลนิยมก็คงตั้งคำถามว่า รอยที่มนุษย์นี้ก็เล็ก ๆ แต่ทำไมรอยพระพุทธรูปจึงใหญ่โตผิดมนุษย์ อันนี้น่าจะเป็นการอุปมาอุปไมย เป็นสิ่งที่ชาวพุทธสร้างขึ้นเพื่อน้อมระลึกถึงว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนของตน เพื่อน้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับความ คิดเห็นของ ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุพอง ที่มีความเห็นว่า รอยพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่ชาวพุทธผู้มีจิตศรัทธาสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือสักการบูชาอันเป็นวัตถุธรรมในทางพระพุทธศาสนา ในประวัติศาสตร์ของพุทธศิลป์บ่งบอกว่ารอยพระพุทธรูปมีการสร้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ตอนนั้นยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปนั้นได้รับอิทธิพลจากกรีก

อานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปนั้น บางท่านเชื่อว่าผู้ที่สักการะกราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูป เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว จะทำให้ผู้บูชาไม่ตกไปสู่อบายภูมิ บางท่านเชื่อว่าการที่จะตกไปสู่อบายภูมินั้น ขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคล ผู้ทำกรรมชั่วย่อมตกไปสู่อบายภูมิ ผู้ทำกรรมดีย่อมไม่ตกไปสู่อบายภูมิโดยเฉพาะระจิตสุดท้ายขณะที่เสียชีวิต ถ้าจิตยึดเหนี่ยวอยู่กับสิ่งที่เป็นกุศล เมื่อจิตดับก็มีโอกาสไปสู่สุคติภูมิ ผู้ที่กราบไหว้รอยพระพุทธรูป อาจจะมิจิตใจที่เป็นบุญกุศล จิตจึงจดจ่ออยู่กับสิ่งที่เป็นกุศล จึงไม่ไปสู่อบายภูมิ สอดคล้องกับหลักฐานในพระไตรปิฎก ที่กล่าวว่า

“พระสโกสกโกธินทยกเถระ เห็นต้นหงอนไก่งอกขึ้นอยู่บนแผ่นดินมีดอกบานสะพรั่ง จึงเด็ดมาถือพร้อมทั้งก้าน ได้บูชารอยพระพุทธรูปที่วิจิตรด้วยลายจักร ข้าพเจ้าได้ทำกรรมไว้ในครั้งนั้น จึงไม่รู้จักทุกขิเลย” (ขุ.อป. (ไทย) 32/13-16/535-536) และ พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปमान ภาค 2 กล่าวถึงประวัติในอดีตชาติของพระโกธินทบุปผิยเถระ ที่เกี่ยวของกับรอยพระบาทว่า “ใกล้ที่อยู่ของข้าพเจ้า พระศาสดาพระนามว่าติสสะ ผู้ทรงเป็นผู้นำขึ้นเลิศของโลก ผู้มีพระจักขุได้ทรงแสดงรอยพระบาทไว้ 3 รอย เพื่ออนุเคราะห์ (ข้าพเจ้า) ข้าพเจ้าเห็นรอยพระบาทของพระศาสดาพระนามว่าติสสะ ที่พระองค์ทรงประทับไว้ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีจิตราเริงบันเทิงใจ ได้ทำจิตให้เลื่อมใสในรอยพระบาทนั้น ข้าพเจ้าเห็นต้นอังกาบซึ่งงอกเลื้อยไปตามพื้นดิน มีดอกบานสะพรั่ง จึงเด็ดมาพร้อมทั้งยอดได้บูชารอยพระบาทอันประเสริฐที่สุด ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่นข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ข้าพเจ้าเกิดในกำเนิดใด ๆ คือจะเกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม (ในกำเนิดนั้น ๆ) ข้าพเจ้ามีผิวพรรณดังดอกอังกาบ มีรัศมีชานออกจากกาย ในกัปที่ 92 นับจากกัปนี้ไป ข้าพเจ้าได้ทำกรรมไว้ในครั้งนั้น จึงไม่รู้จักทุกขิเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชารอยพระบาท” (ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/68 – 74/41) ผู้ที่ระลึกในสิ่งที่เป็นสิริมงคล จิตก็เกิดความปิติแช่มชื่น เกิดโสมนัสยินดี เมื่อจิตผ่องใสแล้วอบายภูมิก็ไม่ปรากฏ สุตติก็เป็นทีหวัง และได้กล่าวเป็นบาลีไว้ว่า “จิตเต อสังกิลิฏฐะ สุตติ ปาฏิกังขา เมื่อจิตผ่องใสไม่เศร้าหมอง สุตติเป็นทีหวังได้” “จิตเต สังกิลิฏฐะ ทุกขิ ปาฏิกังขา เมื่อจิตเศร้าหมองไม่ผ่องใส ทุกขิเป็นทีหวังได้” ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุพอง มีความเห็นว่า เมื่อมีความเชื่อและศรัทธาในรอยพระพุทธรูป เชื่อการมีอยู่จริงของพระพุทธรูปเจ้า เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในการทำความดีละเว้นความชั่ว โอกาสที่จะตกไปสู่อบายภูมิก็ไม่มี ถ้าคนที่กราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปแล้ว เมื่อตายไปจะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ คนทำชั่ว ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ลักขโมยทรัพย์สินผู้อื่น ประพฤติผิดในกาม โกหก หลอกลวง ตีฆ่าสุรายาเมา ก็จะพากันมาไหว้รอยพระพุทธรูปเพื่อไม่ให้ตกไปสู่อบายภูมิ เรื่องนี้น่าจะขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละคน คนทำชั่วก็น่าจะตกไปสู่อบายภูมิ คนทำดีก็น่าจะไปสู่สุคติ

ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนานั้น เชื่อว่าก่อนที่จะบูชาพระธาตุ หรือรอยพระพุทธรูปต้องชำระร่างกายให้สะอาด ต้องสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ ให้สังวรรักษาศีล 5 หรือศีล 8 ให้บริสุทธิ์ ก่อนสักการบูชารอยพระพุทธรูป และต้องถอดรองเท้า สุภาพสตรีห้ามเข้าในที่ต้องห้าม ไม่คายนานหมาก ขากเสลด ถ่มน้ำลาย บริเวณรอยพระพุทธรูป คนสมัยก่อน ก่อนที่เขาจะไปไหว้พระธาตุ พระพุทธรูป เขาจะสระเกล้าดำหัวก่อน คือจัดการตนเองให้สะอาดกายก่อน ต่อมาคือการแต่งกายก็ต้องแต่งกายให้สุภาพเหมาะสม ต่อมาคือเรื่องภายในคือต้องทำใจให้สะอาด คือรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั่นเอง การบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนและปิดทอง การบูชาประจำปีนั้น นอกจากดอกไม้ธูปเทียนและการปิดทองตามปกติแล้ว ยังมีการใช้น้ำขมิ้นส้มป่อยสรงรอยพระพุทธรูป ซึ่งแต่ละแห่งก็มีพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป

ชาวพุทธล้านนาใช้น้ำส้มป่อยในการสรงน้ำรอยพระพุทธรูปเพราะชาวล้านนาเชื่อว่า ส้มป่อยเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ที่ขจัดสิ่งชั่วร้ายออกไปจากชีวิต คำว่า “ป่อย” หมายถึงปลดปล่อยสิ่งชั่วร้าย อับมงคลออกไป นอกจากนั้นชาวพุทธในล้านนายังเชื่อว่าการบูชารอยพระพุทธรูปนั้น ทำให้ตนเอง

และครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งหลาย หายจากการเจ็บป่วย มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน การเงิน การทำธุรกิจ คำขाय ทำการเกษตรได้ผลผลิตดี ฝนตกต้องตามฤดูกาล ตั้งจิตอธิษฐานในสิ่งที่ปรารถนามักประสบความสำเร็จ จึงมีผู้มาบนบานศาลกล่าวที่วัดพระพุทธบาทสี่รอยอยู่เสมอ เพราะมีตัวอย่างและหลักฐานปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ เช่น ด้านธุรกิจ นักธุรกิจไทยในอเมริกาขออนุญาตตั้งโรงงานหลายครั้งไม่ได้รับการอนุญาต ได้มากราบไหว้บูชาพระพุทธบาทสี่รอย กลับไปดำเนินการเรื่องสร้างโรงงานประสบความสำเร็จ เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้บริจาคเงินสร้างถนนขึ้นวัดพระพุทธบาทสี่รอยในช่วง 6 กิโลเมตรสุดท้ายที่จะถึงวัด เป็นเงิน 6 ล้านบาท ด้านตำแหน่งหน้าที่การงาน มีนายทหารระดับสูงที่มากราบไหว้บูชา ประสบความสำเร็จในตำแหน่งหน้าที่การงาน ได้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำทุกปีจนผู้คนในชุมชนพบเห็นเป็นที่ประจักษ์ เช่น พลเอก ประวิตร วงษ์สุวรรณ เป็นต้น ด้านความเจ็บป่วย มีสตรีเป็นมะเร็งกล่องเสียง พูดไม่ได้ ลูกชายได้กราบไหว้บูชารอยพระพุทธบาทแล้วตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าแม่หายป่วย จะบวช ในเวลาต่อมา แม่มีอาการดีขึ้น สามารถพูดได้ ลูกชายจึงมาบวชอยู่ที่วัดนี้ ด้านความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์ มีสตรีผู้หนึ่งเดินเวียนรอบรอยพระพุทธบาทสี่รอย กลับไปบ้านได้ป่วยมีอาการตกเลือด ไปรักษาที่โรงพยาบาลไม่หาย มากราบขอขมาที่รอยพระพุทธบาท อาการป่วยได้หายเป็นปกติ เธอจึงขอให้ทางวัดจัดทำป้าย “ผู้หญิงห้ามเดินผ่านรอยพระพุทธบาท” เพราะไม่อยากให้สตรีท่านอื่นประสบเหตุการณ์เช่นเดียวกับตนเอง ทางวัดได้สนองเจตนารมณ์ของเธอ โดยทำป้ายติดตั้งไว้จนถึงทุกวันนี้

7. วิวิจารณ์

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าชาวพุทธในล้านนามีความเชื่อและการบูชารอยพระพุทธรูปอย่างไร ควรประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร ในส่วนที่กล่าวถึงเรื่องที่เป็นนามธรรม เช่น เรื่องความเชื่อหลังจากการตายหรืออานิสต์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการบูชารอยพระพุทธรูป คนรุ่นใหม่อาจไม่เชื่อว่าเป็นจริง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ป้ายบอก “สุภาพสตรีห้ามเข้า” บางแห่ง อาจทำให้คนรุ่นใหม่ไม่เข้าใจ ควรศึกษาให้รอบคอบก่อนที่จะมีเจตคติทางลบต่อป้ายประกาศดังกล่าว เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ต่าง ๆ ก็ควรมองเป็นกลาง ๆ ไม่ควร มองว่างมายไร้เหตุผล การเจ็บป่วยของคนเราบางอย่างเป็นการเจ็บป่วยที่แพทย์แผนปัจจุบันหาสาเหตุไม่พบ รักษาไม่หาย อาจเป็นการเจ็บป่วยที่เกิดจากกรรม หรืออย่างอื่น เช่นในพระไตรปิฎกกล่าวว่า

“ในชาติก่อน เมื่อนักมวยกำลังชกกัน เราได้ก้นบุตรชายนักมวยปล้ำไว้ ด้วยผลกรรมนั้น เราจึงเกิดความทุกข์ที่สันหลัง (ปวดหลัง), ในชาติก่อน เราเป็นหมอรักษาโรค ได้ถ่ายยาให้ลูกชาย เศรษฐี ถึงแก่ความตาย ด้วยผลกรรมนั้นเราจึงป่วยเป็นโรคปัสสาวะพิการ (ขุ.อป. (ไทย) 32/90/477) (โรคท้องร่วง) แต่มีสิ่งที่ควรพิจารณา คือ ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก บาบที่ตนเองทำ เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิดย่อมทำลายคนมีปัญญารามเหมือนเพชรที่เกิดจากหิน

ทำลายแก้วมณี ฉะนั้น” นั่นคือให้พึ่งตนเอง เช่นการเรียนการสอน ไม่ศึกษาค้นคว้า อ่านหนังสือ แต่หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไปบนบานศาลกล่าวขอให้สอบได้ คงจะเป็นไปได้ยาก เป็นต้น

8. ข้อเสนอแนะ

วัดที่มีรอยพระพุทธบาทควรมีการรวมตัวกัน ทำการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้ทราบถึงช่วงเวลาของการจัดงานบูชาหรือสมโภชรอยพระพุทธบาทประจำปีในแต่ละพื้นที่ ควรมีเอกสารเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในที่นั้น ๆ แจกฟรีทั้งในยามปกติและช่วงเวลาที่มียานสมโภชหรือบูชา รอยพระพุทธบาทประจำปี ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลออนไลน์เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย

บรรณานุกรม

- นันทนา ชุตินวงศ์. (2533). *รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์,
- บุญเลิศ เสนานนท์. (2536). *ตำนานพระพุทธบาทและคัมภีร์พุทธปาทลภุณ*. กรุงเทพฯ: บริษัท ศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. (2504). *พระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี*. พิมพ์ครั้งที่ 7. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- Virginia McKeen Di Crocco. แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง. (2555). *รอยพระบาทพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ใน ภัทรกัปนี้ ตามกรอบคิดแบบสิงหล – สยาม*. นครปฐม: หนีตี้ไชน์.